

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимов Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Хайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ..... 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ ..... 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ ..... 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ ..... 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN ..... 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI ..... 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ ..... 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI ..... 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ ..... 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

*Ismanov Ibroxim Nabiyeovich*MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH
TEXNIKASI ..... 114-126*Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li*

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH 127-133

*Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li*O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING
MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI ..... 134-143**09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ***Tojaliyev Abdukosim Abdulxakimovich*

INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH 144-154

*Sagduallyeva Dilbar Shuxratovna*FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI
SIFATIDA ..... 155-162*Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich*ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI ..... 163-168*Xalliyev Jasurbek Iskandarovich*OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA
OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR ..... 169-173**10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ***Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi*

AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI 174-180

*Осинова Агата Викторовна*СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ
УЧАЩИХСЯ ..... 181-186*Ахмедова Азиза Комиловна*БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ ..... 187-191*Кучкарова Ҳафиза*

НЕМИС АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ 192-196

*Комилова Муяссар Мавжудовна*ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО
АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ ..... 197-203*Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna*

THE SEMANTIC – STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY 204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES .....

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI .....

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ .....

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ .....

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH .....

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV .....

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING .....

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонович*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ .....

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI .....

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH .....

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER .....

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASSTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH .....

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASSTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI .....

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'liqinova

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 – СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -№ 5 (3)-2023.
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>

13.00.00 – Педагогика фанлари

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti magistranti

e-mail: abozorova@dtpi.uz

tel: 90 376 87 88

МАКТАБ О'QUVCHILARIDA ЕКОЛОГИК ТА'ЛИМ MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida)

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida atrof-muhitga mas'uliyat hissini shakllantirish, maktablarda olib borilayotgan ekologik ta'limni yanada rivojlantirib, ushbu ta'lim sohasiga interfaol usullarni qo'llagan holda, "tabiat-maktab-jamiyat" tamoyilida o'quv jarayonini tashkil etish kabi masalalar tadqiq etilgan. Bundan tashqari, ekologik madaniyat, ona zaminga bo'lgan hozirgi kundagi munosabat haqida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, maktablarda ekologik ta'limni tashkil etish, ta'lim kompetensiyalari.

Бозорова Азиза Саидмурот қизи

Магистр Деновского института предпринимательства и педагогики

e-mail: abozorova@dtpi.uz

ВОПРОСЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ (на примере начального образования)

Аннотация. В данной статье рассмотрено формирование чувства ответственности за окружающую среду у учащихся начальных классов, дальнейшее развитие экологического образования в школах, с использованием интерактивных методов в данной сфере образования, по принципу «природа-школа-общество». Изучена организация учебного процесса. Кроме того, были даны комментарии об экологической культуре и нынешнем отношении к матушке-земле.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая культура, организация экологического образования в школе, педагогические компетенции.

Bozorova Aziza Saidmurot kizi

Master of Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

e-mail: abozorova@dtpi.uz

ISSUES OF ENVIRONMENTAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN (on the example of primary education)

Abstract. This article discusses the formation of a sense of responsibility for the environment among primary school students, the further development of environmental education in schools, using interactive methods in this area of education, according to the principle "nature-school-society" the organization of the

educational process was studied. In addition, comments were made about ecological culture and the current attitude towards mother earth.

Keywords: ecological education, ecological culture, organization of ecological education at school, pedagogical competences.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N44>

Kirish. Yangi O'zbekistonni barpo etishda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.[2] Bu borada O'zbekistonning iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij bitimini amalga oshirish bo'yicha Harakatlar milliy rejasini ishlab chiqish va qabul qilish, 2019–2030 yillarda O'zbekistonning «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyalari, 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi ekologik halokatlarning oldini olish vazifalariga erishish kabi ulkan maqsadlar yo'lida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yangi davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish hamda ana shu maqsadga xizmat qiluvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash texnologiyalarini takomillashtirish zaruratini taqozo etadi[3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020-yil) Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha boshlangan amaliy ishlarni davom ettirish, dengizning qurigan tubida o'rmonzorlarni kengaytirish, Nukus, Urganch va Xiva shaharlari atrofida "yashil belbog' " lar barpo etish, sanoat rivojining ekologiyaga ta'sirining oldini olish bo'yicha 2025-yilgacha mo'ljallangan kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish, nufuzli xalqaro ekspertlarni jalb etgan holda, Ekologiya kodeksi loyihasini ishlab chiqish lozimligini alohida ta'kidlagan edi.

Mavzuning dolzarbligi kichik maktab o'quvchilarining ekologik ta'limi etarli o'rganilmaganligi, maktab o'quvchilarida ekologik ta'limning qay darajada ekanligi hamda ularni tabiatni asrash ruhida tarbiyalash qanchalik ijobiy ta'sir ko'rsatishi etarli darajada o'rganilmaganligi bilan belgilanadi.

Mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlarning qisqacha tahlili. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida ekologik ta'limni shakllantirish jarayoni bilan bog'liq masalalarni xorijiy olimlardan L.D.Bobyleva, A.A. Pleshakova, L.P. Saleeva, Zaxlebniy, B.T. Lixachev, L.P. Saleeva, I.T. Pechko, I.T. Suravegina va boshqa pedagog olimlar o'rganishgan. Mazkur masalani o'zbekistonlik pedagog olimlardan O.J.Xolmo'minova, A.Yu.Kuchkinov, X.T.Tursunova va boshqalar o'rganganlar. Lekin chop etilgan ishlarda boshlang'ich maktab o'quvchilarida ekologik ta'lim masalalarining ayrim jihatlariga to'xtalib o'tilgan.

Pedagog A.N. Zaxlebniy o'quvchilarning maktabdan tashqari ekologik mashg'ulot faoliyatini o'rgangan. Shuningdek, A.N. Zaxlebniy[4] ekologik ta'limning maqsadi maktab o'quvchilarining barcha faoliyat turlarida atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatini shakllantirishni ta'minlaydigan ilmiy bilimlar, qarashlar va e'tiqodlar tizimini shakllantirishdir, deb hisoblaydi. Pedagog olim I.T. Suravegina esa o'quvchilarni atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish masalalari va usullarini o'rgangan[5]. Lekin o'zbekistonlik olimlardan O.J.Xolmo'minova[6], A.Yu.Kuchkinov[7], X.T.Tursunovalar asosan boshlang'ich maktab o'quvchilarini ekologik jihatdan o'qitishning metodik usullarini ishlab chiqishgan va o'rgangan.

Tahlil va natijalar. Ma'lumki, ekologik ta'lim zamonaviy ta'limning o'zagiga aylanib bormoqda va uning zamonaviy tizimlarini va umuman jamiyatni qayta qurishning kalitidir. Ekologik ta'limning yangi axloqning asosi va odamlarning amaliy hayotining ko'plab masalalarini hal qilishda qo'llab-quvvatlash roli bugungi kunda ayniqsa dolzarbdir. Shuningdek, atrof-muhit va inson salomatligiga zarar etkazmasdan muayyan iqtisodiy va ekologik muammolarni hal qilish ko'nikma va malakalarini shakllantirishdir.

Har qanday jarayonning asosiy komponenti maqsadni belgilashdir. Har qanday faoliyat turi, shu jumladan atrof-muhitni muhofaza qilish, bir qator fundamental qoidalar va e'tiqodlarga asoslanadi[7]. Ekologik savodxon shaxsni shakllantirishning boshlang'ich nuqtalari ekologik ta'lim va tarbiyaning tizimli, uzluksiz va fanlararo tamoyillari, shuningdek, atrof-muhitning yaxlitligi haqidagi g'oyalardir. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili ekologik ta'lim muammosining tarixiy ildizlariga ega ekanligini isbotlaydi.

Ekologik ta'lim samaradorligining mezoni maktab o'quvchilarining sa'y-harakatlari bilan erishilgan bilimlar tizimi va o'z hududining atrof-muhitini yaxshilash bo'lishi mumkin.

Biz o'rganish davomida quyidagi tadqiqot vazifalarini belgilab oldik:

- maktabda ekologik ta'lim uchun shart-sharoitlarni aniqlash;
- o'quvchilarning ekologik ta'limini shakllantirish usullarini aniqlash;
- maktab o'quvchilarining ekologik ta'lim darajasini o'rganish.

Ekologik ta'limning shartlari. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolaga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan ekologik ta'limning asosiy bo'g'inlari sifatida quyidagilarni keltirib o'tmoqchimiz:

- bolalar maktabgacha ta'lim muassasalari;
- maktabdan tashqari ta'lim muassasalari;
- ommaviy axborot vositalari;
- o'z-o'zini tarbiyalash.

O'quvchilarni ekologik tarbiyalash 1-sinfdan 3-sinfgacha bo'lgan davrda alohida elementlarning uzluksizligi, bosqichma-bosqich murakkablashishi va chuqurlashishini hisobga olgan holda o'lkashunoslik materialidan foydalangan holda tizimli amalga oshirilishi kerak. Shuningdek, kichik maktab o'quvchilarini mahalliy tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlarga faol jalb qilish kerak. Bunday narsalar juda ko'p: maktab, parkni ichki va tashqi ko'kalamzorlashtirish, gulzorlarga g'amxo'rlik qilish, maktabga yaqin bo'lgan o'rmon maydonlariga homiylik qilish, o'tloq va daraxt va buta o'simliklarining mevalari va urug'larini yig'ish, o'lik daraxtlarni tozalash, qushlarni himoya qilish va oziqlantirish, o'z ona yurtini o'rganish jarayonida tabiat yodgorliklariga homiylik qilish va boshqalar. Yuqorida aytilganlarning barchasidan ko'rinib turibdiki, muayyan ekologik aloqalarni ochib berishga asoslangan ta'lim o'quvchilarga tabiatdagi xatti-harakatlar qoidalari va normalarini o'rganishga yordam beradi.

O'quvchilarning ekologik ta'limini shakllantirish metod va usullari. Samarali ekologik ta'lim uchun yangi nazariy va uslubiy asoslarni va bu jarayonning mazmunini bilish zarur. Ekologik ta'lim jarayonining mazmuni va tuzilishini rivojlantirishning asosiy zamonaviy ilmiy-metodik yondashuvlari aksiologik, madaniy, faollik, kompetentsiyani o'z ichiga oladi. Ekologik ta'limga aksiologik yondashuv bolalarda tabiatning bir qismi sifatida tabiatga, odamlarga va o'zlariga qadrli munosabatni anglash zarurati va qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Madaniy yondashuv nuqtai nazaridan, ekologik ta'lim bolaning o'z makonida o'zini

o'zi rivojlantirish sohasi sifatida qaraladi[6]. Ekologik ta'limni tashkil etish shakllari, usullari va vositalari quyidagilardan iborat:

Tabiiy muhitni muhofaza qilish uchun (hayvonlarni boqish; muammoga duch kelgan hayvonlarni qutqarish; axlatga qarshi kurashish; oziqlantiruvchilar va qushlar uchun uylar yasash; muhofaza qilinadigan o'simliklar tarqalgan joylarda belgilar o'rnatish);

Tabiatdagi nojo'ya xatti-harakatlarning oldini olish va ularga qarshi kurash ("yashil" va "ko'k" patrullarda, tabiat qo'ynidagi reydlarda ishtirok etish);

Tabiiy muhitni yaxshilash (o'simliklar ekish, qiyaliklarni obodonlashtirish, o'rmonni quruq yog'ochdan tozalash); Tabiatni muhofaza qilish g'oyalarini targ'ib qilish va tushuntirish (o'rtoqlar, ota-onalar, kattalar bilan suhbatlar, plakatlar tayyorlash, devor gazetalari chiqarish, radioeshittirishlar tayyorlash);

Tabiatning estetik qadriyatlarini saqlash va ulardan foydalanish (tabiiy materialni yig'ish, tabiiy materialdan panellar, qo'l san'atlari ishlab chiqarish).

Empirik o'rganish natijalari. Pedagogik tajriba-sinov va uning natijalari tahlilini Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani 30-maktabning 4 - sinf o'quvchilari ishtirokida "Boshlang'ich ta'lim o'quvchi yoshlarini tabiatni muhofaza qilish ruhida tarbiyalash" mavzusi bo'yicha so'rovnoma o'tkazildi. O'tkazilgan tadqiqotda 2 ta 4-A va 4-B sinflarida ja'mi 30 nafar o'quvchilar bilan o'tkazildi hamda nazorat va tajriba guruhiga ajratildi.

1. Eng avvalo oiladagi sog'lom, emotsional muhit 10-11 yoshdagi bolaning ma'naviy va axloqiy va ekologik jihatdan shakllanishida katta imkoniyatlar yaratadi. Buning uchun atrof-muhitga to'g'ri munosabatda bo'lish ko'nikmasini shakllantirish zarur bo'ladi. Lekin, ayrim oilalarda ota-onalarning ekologik madaniyati etarlicha yo'qligi, bolani dunyopqrashini shakllantirishga beparvoligi, loqaydligi, e'tiborsizligi, doimiy nazoratning yo'qligi tufayli bolalar xulq atvorida atrof-muhitga nisbatan salbiy holatlarni shakllanayotganligini kuzatamiz[5]. Bu esa 10-11 yoshdagi bolaning ma'naviy va axloqiy tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Mazkur muammoning oldini olish uchun oilada bolalar bilan do'stona munosabatni o'rnatish, tabiat bilan oshno qilish, hayvonlar olami bilan yaqindan tanishtirish zarur. Buning uchun oilada sog'lom muhitni yaratish lozim. Birinchi navbatda ota-ona farzand tarbiyasiga oid bilimlarni makammal darajada bilish zarur hisoblanadi.

Tajriba-sinov ishlarining tahlili va natijalari

Shundan, nazorat guruhi 30 nafar tarbiyalanuvchi, tajriba guruhi 30 nafar tarbiyalanuvchilarga ajratildi.

Tajriba masalalarini ta'riflash uchun, ularni echish vositalarini tanlash uchun tajriba va nazorat guruhlarida tarbiyalanuvchilarda boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarga ekologik madaniyatni o'rgatish texnologiyalari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish zarurligi bois kerakli ma'lumotlarni aniqlash bo'yicha tadqiqotlar olib borildi.

1-jadval.

№	Ta'lim muassasalari	Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani 30-maktabning 4-A va 4-B sinflari	
		Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
1	Sinaluvchilar soni	30	30

Tajriba sinov ishlarini olib borish jarayoni uch bosqichga ajratildi.

Birinchi bosqichida tanlangan tarbiyalanuvchilar kuzatildi. Kuzatish jayonida ba'zi bolalarda tabiat haqida datslabkiu tushunchalar mavjudligi, atrof-muhitni asrash kerakligi haqida dastlabki tuhsunchalarning borligini ayrimlarida ea bu shakllanmaganligini aniqlandi;

faoliyat jarayonida atrofga chiqindi tashlashi yoki tashlamasligi, hayvonlarga mehribonlik qila olsihi yoki e'tiborsizligi, daraxtlarni shoxlarini sindirib ozor bermasligi, hashar va shunga o'xshagan tadbirlarda faol qatnashishi jarayonlari tekshirildi;

ovqat qoldiqlarini turli joylarga tashlamaslik, suvni iflos qilmaslik haqida amaliy faoliyati tekshirildi;

sayr vaqtida o'zlari tutishlari yo'ldagi toshlarni va qog'ozlarni olishi, maysa-otlarni bosib-yanchmasligi va tabiatni sevish darajalari tekshirildi;

Kuzatish jarayonida tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilari uchun quyidagilar uchun ma'naviy-axloqiy tarbiyalanganligi mezonlar ishlab chiqildi.

2-jadval.

T/r	Mezon nomi
1.	Bolaning atrof-muhitga to'g'ri ovqatlanishda odob-axloq qoidalariga amal qilishi
2.	Uy hayvonlarini yoqtiradimi?
3.	O'simliklarni asrab-avaylashni anglashi
4.	Atrof-olamni parvarish qilishda ishtiroki
5.	Kundalik hayotda tozalik va ozodalikka rioya qilishi
6.	Chiqindilarni atrofga tashlashdan saqlanishi

Dastlabki natijaga ko'ra bolaning atrof-muhitga, to'g'ri ovqatlanishda odob-axloq qoidalariga amal qilishi ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha:

nazorat guruhi tarbiyalanuvchilarining 9 nafar (30%)i yuqori, 10 nafar (33%)i o'rta va 11 nafar (37%)i esa past darajada ekanligi;

tajriba guruhi tarbiyalanuvchilarining 8 nafar (26%)i yuqori, 11 nafar (37%)i o'rta va 11 nafar (37%)i esa past darajada ekanligi aniqlandi.

Olingan natijalar tahliliga ko'ra nazorat guruhida ekologik savodxonlikka o'rgatish darajasi yuqori ekanligi aniqlandi.

Xulosa. Ekologik ta'lim muammosi o'zining tarixiy ildizlariga ega. Ekologik ta'limni inson ongi va faoliyatida tabiatdan foydalanish tamoyillarini mustahkamlash, atrof-muhit va odamlarning sog'lig'iga zarar etkazmasdan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilish ko'nikma va ko'nikmalariga ega bo'lish deb ta'riflash mumkin. Hozirgi vaqtda ekologik madaniyatni shaxsning ijtimoiy zarur axloqiy sifati sifatida shakllantirish haqida gapirish kerak. Ekologik ta'lim samaradorligining mezoni maktab o'quvchilarining sa'y-harakatlari bilan erishilgan bilimlar tizimi va o'z hududining atrof-muhitini yaxshilash bo'lishi mumkin.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ekologik ta'limini tadqiq etish bizga quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi:

1. Ekologik ta'limning eng ustuvor shartlari - boshlang'ich maktabda o'quv jarayonining tarbiyaviy xususiyati; ta'limning milliy-mintaqaviy yo'nalishini rag'batlantirish; yuqori

ahamiyatga ega oilaviy ta'lim; oilada va maktabda ekologik yo'naltirilgan pedagogik muhitni tashkil etish; kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining anatomik-psixologik va anatomik-fiziologik xususiyatlarini hisobga olish.

2. Tarbiya usullari o'qituvchining o'quvchiga, uning ongi, irodasi, his-tuyg'ulari, xulq-atvoriga ta'sir etish usullaridir. Ta'lim usullaridan ta'lim vositalarini ajratib ko'rsatish kerak - bular o'ziga xos faoliyat yoki tarbiyaviy ish shakllari, o'quvchilarning faoliyat turlari, shuningdek, ma'lum bir usulni qo'llash jarayonida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar.

3. Boshlang'ich maktabda birinchi bosqichlarda maktab o'quvchilarida shakllangan ekologik qadriyat yo'nalishlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini tahlil qiluvchi va to'g'rilaydigan usullar eng mos keladi. Jamiyat va tabiatning uyg'un ta'siri usullarini nazariy asoslash bosqichida o'qituvchi global, mintaqaviy, mahalliy omillarni hisobga olgan holda tabiatni muhofaza qilishning ilmiy asoslarini keng va ko'p qirrali munosabatlarda taqdim etishga imkon beradigan hikoyaga murojaat qiladi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish samaradorligini oshirish uchun kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish bo'yicha turli shakl va usullardan foydalangan holda maqsadli tizimli ishlarni amalga oshirish kerak.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 02.02.2022 sanasidagi videoselektoridan.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019 yil 30-oktyabr.
3. O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 2-oktyabrdagi iqlim o'zgarishi bo'yicha "Parij bitimini (Parij, 2015 yil 12 dekabr) ratifikat siya qilish to'g'risida"gi O'RQ-491-son qonuni.
4. Захлебный, А.Н. Экологическое воспитание школьников во внеурочной деятельности . Москва: Феникс, 2011. 422 с.
5. I.T. Suravegina, V.M. Senkevich. Ekologiya va tinchlik M.: Yangi maktab, 1994. 320 b.
6. Xolmo'minova O.J. O'quvchilarga ekologik-huquqiy tarbiya berish texnologiyasi. Uslubiy qo'llanma. -Toshkent: "Lesson press" nashr., 2020. B.134.
7. Kuchkinov A.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatni e'zozlash ruhida tarbiyalash. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. -T.: "Fan va texnologiya", 2012, 88-b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатида олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).